

онај први, највећи корак у изучавању и научној валоризацији послјератне историје Црне Горе Отварајући нови простор за развој црногорске историографије,

Ковачевић је показао да се уз примјену научне методе може доћи до значајних историјских знања управо тамо гдје је то најтеже.

Растодер Шербо

ОЛГА ЗИРОЈЕВИЋ, ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ НА ПОДРУЧЈУ ПЕЊКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ ДО 1683. ГОДИНЕ

Историјски институт и „Народна књига“, Београд 1984, стр. 308

Књига је од помоћи сваком истраживачу који испитује историју српских цркава и манастира, па и историју српског народа оног времена. Попис српских православних богомоља је дат у форми лексикона азбучним редом. Аутор је у уводном дијелу приказао однос Арабљана и Турака Османлија према хришћанима и њиховим храмовима. Као вриједан истраживач, Олга Зиројевић је приложила на крају књиге рјечник, библиографију, списак илустрација, регистар личних имена и регистар цркава и манастира на подручју Пење патријаршије до 1683. године. Књига је писана на основу богате грађе турских дефтера из архива Аустрије, Турске, и Југославије. О. Зиројевић се потрудила да на основу катастарских пописа пружи преглед цркава и манастира и њихов размјештај читав вијек прије обнављања Пење патријаршије, 1557. године. Аутор се ухватио у коштац са проблемом да одреди гдје су се вјерски храмови налазили, да ли је могло бити ријечи о католичкој или православној цркви, јер су у њима била два олтара. Храмови православља су често претварани у џамије, пљачкани и пустошени. Ни судбина калуђера и других свештеника није била завидна.

Православна црква је, у турско вријеме, била једина организација која је могла да окупи расути српски народ. Она је и на тлу Црне Горе била она снага која је утрла пут теократској

владавини црногорских владика (чини нам се, О. Зиројевић је пропустила да у свом вриједном раду ово нагласи). Пења патријаршија све до њеног укидања 1766. настојала је да обнови неке православне богомоље и у тешким условима, какви су јој били наметнути од Османлија, борила се да сачува затечено стање. То није било лако, јер су у ратовима, али и у мирнодопским условима, православне богомоље биле изложене пустошењима и пљачкама од стране Турака, Татара и Арбанаса.

О. Зиројевић није пропустила да књигу опреми са 16 цртежа и гравура. Ктитори, црквени великодостојници, кнезови и занатлије, као и сам народ, учинили су много на обнови и изградњи богомоља. Па ипак, многе цркве и манастири су претворени од Турака у џамије, или су нестале у пожарима. Аутор је регистровао њихове рушевине, одређујући и вријеме њиховог нестанка.

Истраживач је користио старо име манастира Житомишљих (данас се зове Житомилић), али то се може оправдати. Већ топоним Благај на Буни (стр. 25, 287, 301) није најпрецизнији ако се не дода још „код Мостара“, јер је то читаоцу прихватљивије. Најзад, није била довољно прецизна кад је писала о Бурјевим Ступовима Ријеч је о манастиру Бурјев Ступови, Немањиној задужбини, код Новог Пазара, али постоји и постојала је црква Бурјев Ступови код села Будимље (стр.

68) у Црној Гори. Аутор није нагласио да је црква Бурбени Ступови код Берана (Иванграда) у Црној Гори, јер читалац, недовољно упућен, може да помисли да је ријеч о истој богомољи. О. Зиројевић је навела (стр. 157) да је манастир Острог „између Никшића и Титограда“. Прије свега, он је знатно ближи Никшићу. Није навела да су Турци запалили Доњи манастир, а да су Горњи манастир одбранили Црногорци. Навела је (стр. 88) да је манастир Гргетег на Фрушкој Гори подигао Змај Огњени Вук, али је пропустила да дода да је ријеч о деспоту Вуку Бранковићу (а назив Змај Огњени Вук је из народних прјесама). Не дијелимо мишљење Николе Самарџића (у приказу књиге О. Зиројевић, Историјски гласник, бр. 1—2, Београд 1985, стр. 171), према којем је истраживач требао да узме 1690. годину као прекретницу у историји српског народа, а не 1683. годину. Бечки рат 1683. и привремено ослобођење значајног српског простора испод турског јарма покренули су скривену енергију српског народа. Ни остали подјармљени народи нијесу мировали (усталасала се Црна Гора и Македонија). То је вријеме велике сеобе Србаља 1690, али се то не би десило да Турци нијесу били поражени под Бечом 1683. Манастири су имали заштиту војвода, па и хајдука, али су их Турци често скрнављивали. Аутор је то јасно предочио (стр. 37) кад је навео да је сарајевска православна општина плаћала турским властима да не вјешају људе на црквеним вратима. Ни у Мостару није било боље, иако О. Зиројевић није то помињала (тамо се Срби нијесу смјели да сахрањују него само ноћу, без вјерског церемонијала, све док 1858.

у Мостар није стигао руски конзул Валеријан Безобразов, а стара мостарска црква, до пола укопана у земљу, свједочанство је понизности пред окрутним турским властима). Она је изнијела податак да су Турци порушили манастир Ивана Црнојевића на Цетињу 1692, али није навела да су га прије тога минирали Млечани (стр. 68). Манастир Рождество Богородице је страдао 1692, 1712. и 1785; последњи пут га је спалио Махмуд-паша Бушатлија.

Има још неких мањих замјерки овој књизи. У тексту на стр. 189 пише да је црква Св. Стефана била у селу Дријева на Неретви, али се нигдје не каже да је то данас Габела у Херцеговини. За манастир Житомислић (стр. 105) који се налази 20 км низводно Неретвом од Мостара, каже: „У другом светском рату манастир је опљачкан, а његови монаси спаљени“. О. Зиројевић је пропустила да нагласи да је то било недјело усташа. Она често у књизи констатује за поједине цркве и манастире да су били спаљени или опљачкани, али није прецизирала ко је то урадио. Док за бомбардовање Студенице 1941. можемо претпоставити да су то били њемачки авиони, за манастир Морачу не знамо ко га је опљачкао 1813. године (стр. 135). Манастир Подластву су спалили Аустријанци у вријеме бокелског устанка 1869. године (стр. 57, 167), али О. Зиројевић је навела да је манастир Градиште у Паштровићима страдао 1785. године (стр. 87). Пошто се он налазио на аустријском земљишту, мање обавијештен читалац не може да зна да га је спалио скадарски везир Махмуд-паша Бушатлија.

Милорад П. Радусиновић